

Šibenska tvrđava sv. Mihovila u Kandijskom ratu

Ivo Glavaš

Ivo Glavaš
Ministarstvo kulture RH
Konzervatorski odjel u Šibeniku
ivo.glavas@min-kulture.hr

Pregledni rad/Scientific review
Primljen/Received: 15. 05. 2015.

UDK:
725.96(497.5 Šibenik)“1645/1669“

DOI:
<http://dx.doi.org/10.17018/portal.2015.7>

SAŽETAK: Dosadašnje spoznaje o tvrđavi sv. Mihovila u Šibeniku odnose se uglavnom na kasnosrednjovjekovno razdoblje, a objavljena građa, koja nije posljedica sustavnog arheološkog istraživanja, uglavnom je nesistematizirana, tako da danas nije moguće potpuno razdvojiti ni definirati različite graditeljske faze. Posebno se to odnosi na vrijeme upotrebe vatrenog oružja i topništva. Uvidom u kod nas dosad gotovo nepoznatu grafičku mapu Vincenza Coronellija iz biblioteke Marciana u Veneciji, moguće je donekle rasvijetliti fazu ojačavanja tvrđave iz vremena Kandijskog rata (1645. – 1669.). U tom razdoblju grozničavog utvrđivanja Šibenika i Splita pred opasnom osmanlijskom najezdom, prepoznaje se obrambeni program u kojem istaknutu ulogu imaju kondotijeri u mletačkoj službi: Christoph Martin von Degenfeld i Camillo Gonzaga. Na zapadnoj strani u podzidu tvrđave nalazile su se pozicije dviju topovskih bitnica pod nazivom *batteria* Barone i *batteria* Span, dok se na istočnoj strani tvrđave nalaze novi topovski položaji pod nazivom *batteria* Gonzaga i kavalijer Madonina. Na području šibenske Crnice, Camillo Gonzaga je s Onofrijem del Campom 1657. godine sagradio fortifikacijske elemente koji se prepoznaju tek na arhivskim fotografijama. Nakon radikalnog konzervatorsko-restauratorskog zahvata na tvrđavi sv. Mihovila, završenog 2014. godine, većinu starijih struktura više nije moguće prepoznati na terenu.

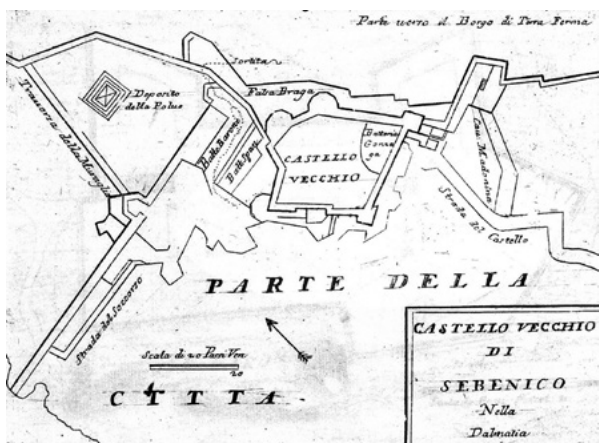
KLJUČNE RIJEČI: *tvrđava sv. Mihovila, biblioteka Marciana, Coronelli, Kandijski rat, Christoph Martin von Degenfeld, Camillo Gonzaga*

Tvrđava sv. Mihovila iznad povijesne jezgre Šibenika dominantni je kastrum na ušću rijeke Krke. Dosadašnje spoznaje o tvrđavi vezane su uglavnom uz kasno srednjovjekovlje, a relativno skromna literatura ne pruža dostatan uvid u razvojne faze tvrđave u novom vijeku u razdoblju upotrebe vatrenog oružja.¹ Arheološka istraživanja koja su s prekidima na tvrđavi trajala od početka sedamdesetih godina 20. st. objavljena su parcijalno i pružaju tek djelomične informacije o kulturnim slojevima, a nikakve o eventualnim arhitektonskim preostacima utvrde u razdobljima kasne antike, ranog srednjeg vijeka ili novog vijeka.² Jedina sinteza o tvrđavi sv. Mihovila nalazi se u monografiji Josipa Čuzele, ali ni u knjizi nije

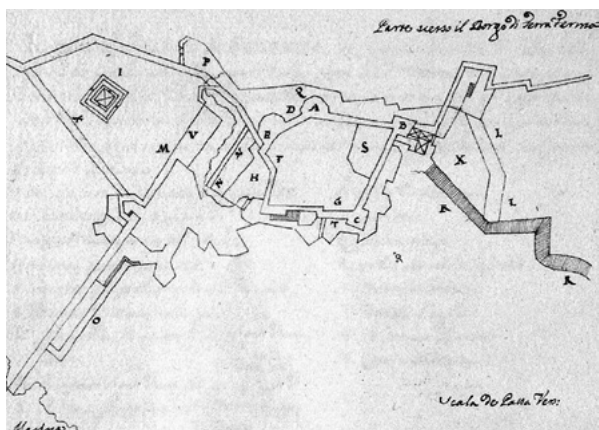
posvećena veća pažnja njezinoj povijesti u 17. i 18. stoljeću. Upravo zato promjene koje je tvrđava doživjela kao odgovor na upotrebu vatrenog oružja, posebice topništva, treba dodatno istražiti.

O Coronellijevoj grafici s prikazom tvrđave sv. Mihovila u biblioteci Marciana

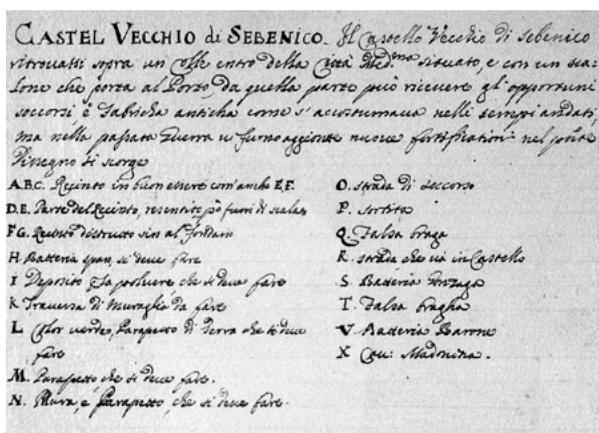
Do sada je bila općenito poznata i redovito reproducirana u znanstvenim publikacijama samo Coronellijeva grafika tvrđave sv. Mihovila iz izolarija Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, Fortezze, della Damazia, Ed Altri Luoghi Dell' Istria, Quarner, Dalmazia Albania Epiro, e Livadia (sl. 1).³ Međutim, u biblioteci Marciana u Veneciji

1. Coronellijeva grafika tvrđave sv. Mihovila iz izolarija Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, Fortezze, della Damazia
 Coronelli's engraving of St. Michael's Fortress from the isolario Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, Fortezze della Dalmazia

2. Prikaz tvrđave sv. Mihovila u grafičkoj mapi Fortezze della Repubblica di Venezia, sec. XVII–XVIII (preuzeto iz: Biblioteca Nazionale Marciana)
 Depiction of St. Michael's Fortress in the folio of engravings Fortezze della Repubblica di Venezia, sec. XVII–XVIII (taken from: National Library of St. Mark's)

3. Legenda karte iz grafičke mape Fortezze della Repubblica di Venezia s prikazom tvrđave sv. Mihovila
 Caption of the map in the folio of engravings Fortezze della Repubblica di Venezia depicting St. Michael's Fortress

postoji još jedan detaljan prikaz tvrđave sv. Mihovila na grafičkoj mapi pod oznakom Ms. It. VII, 2453 (=10493)⁴ pod nazivom Fortezze della Repubblica di Venezia, sec. XVII–XVIII⁵ (sl. 2). Na pedeset četrnaest grafičkih prikaza ne nalaze se samo mletačke utvrde (nego primjerice i Kopenhagen), ali su na većini prikaza upravo mletačke utvrde iz Dalmacije. Upravo u tom dijelu ispod svake grafike nalazi se katkad duži, katkad kraći tekst s opisom pojedine utvrde i legendom. Na prostor Šibenika odnose se karte koje prikazuju plan Šibenika (karta 16 u mapi), detaljna karta tvrđave sv. Mihovila (karta 17), detaljna karta tvrđave Barone iznad Šibenika (karta 18), detaljna karta tvrđave sv. Ivana iznad Šibenika (karta 19) i detaljna karta tvrđave sv. Nikole u šibenskom kanalu (karta 20). Iscrpan opis s bogatom legendom ima samo tvrđava sv. Mihovila (sl. 3). Na prvi pogled radi se o gotovo identičnoj karti u usporedbi s već spomenutom Coronellijevom kartom, a kako se i ostale karte koje se tiču prostora Šibenika u svemu podudaraju s poznatim Coronellijevim nacrtima, to ih sve treba pripisati Coronelliju ili njegovoj radionici, kako to i u samom naslovu grafičke mape stoji:

Parte delle Fortezze della
 SER.a REP.a DI VENETIA
 Consecrate
 ALL'ILL.mo ET ECCELEN.mo SIG.r
 GIO. ANT. RVZINI
 E Descritte dal Padre Maestro
 Gio.

Bat[is]ta Moro da Venetia
 Nel Laboratorio DEL PADRE M[AEST]RO CORONELLI
 Publico Cosmografo.⁶

Na karti šibenske tvrđave sv. Mihovila iz biblioteke Marciana slovima od A do X obilježeni su pojedini dijelovi tvrđave s pripadajućim opisom u legendi. Nasreću, u cijeloj grafičkoj mapi to je najdetaljniji opis neke utvrde, tako da imamo obilje novih informacija o prostoru tvrđave. Možemo li preciznije datirati kartu, odnosno kazati nešto više o dataciji nekih fortifikacijskih detalja na samoj tvrđavi? Za pozicije označene kao F i G na tvrđavi, u legendi stoji da se radi o dijelovima obrambenog zida koji je srušen do temelja (*recinto distrutto sin al fondamento*). Kako znamo da je Coronelli umro 1718. godine, a barutana je na tvrđavi sv. Mihovila eksplodirala dva puta, 1663. i 1752., u svakom slučaju kartu treba datirati otprilike u to vrijeme, ali prije 1718. godine.⁷ Pri pokušaju datacije također treba uzeti u obzir sličnost s izvornom Coronellijevom kartom iz izolarija Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, Fortezze, della Damazia... koji je nastao između 1688. i 1694.⁸ S vanjske strane južnog zida, označenog na karti slovom G (srušen do temelja), ucrtano je stubište sa širokim završnim podestom kojim se očito moglo pristupiti tvrđavi preko srušene kurtine. Ista situacija vidljiva je i na karti

4. Plan tvrđave sv. Mihovila na karti grada i šibenskih utvrda Franje Zavorea iz 1798.

Plan of St. Michael's Fortress on a town map, including the fortresses by Franjo Zavoreo from 1798

5. Prikaz tvrđave sv. Mihovila na austrijskoj vojno-topografskoj karti iz 1854.

Depiction of St. Michael's Fortress on an Austrian military-topographic map from 1854

tvrđave sv. Mihovila iz grafičke mape Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, Fortezze, della Damazia..., ali bez ucrtanog stubišta. U konzervatorskim istraživanjima 1994. godine pronađeni su ostaci stubišta kojim se uspinjalo na južnu kurtinu, ali stubište nije valorizirano kao dio izvornog sloja i poništeno je nakon radikalne restauracije cijelog južnog bedema tvrđave.⁹ Konzervatorska istraživanja vođena 1994. godine na prostoru južnog podzida tvrđave sv. Mihovila dokumentirana su samo fotografski, ali bez odgovarajuće legende pa je danas nemoguće rekonstruirati izvorne strukture i eventualno ih povezati s povijesnim nacrtima. Gledajući fotografije s istraživanja, čini se da se pronađene zidane strukture mogu povezati s Coronellijevim prikazima situacije južne kurtine i južnog podzida, ali je to nemoguće potvrditi bez tehničke dokumentacije. Konzervatorski pokušaj vraćanja pretpostavljene izvorne mletačke ili hipotetske srednjovjekovne faze južne kurtine doveo je do nepovratnog poništavanja novovjekovnih slojeva koji su vidljivi na grafičkim prikazima. Danas na terenu također nije moguće nedvojbeno utvrditi postojanje zidne pregrade koja se vidi na Coronellijevim nacrtima po sredini južnog podzida (*falsa bragha*). Zidna pregrada je na tom mjestu trebala onemogućiti pristup neprijatelju u srušeni dio južne kurtine tvrđave. U tom razdoblju su možda postavljena i vrata kojima se iz smjera zapadnog podzida ulazilo u južni. Vrata su preoblikovana 1832. godine, ali se vide temelji izvornog smjera pružanja zida, kako je prikazano na Coronellijevoj grafici iz biblioteke Marciana.

Generali u službi Venecije u Kandijskom ratu (1645. – 1669.) i tvrđava sv. Mihovila

Kandijski rat, koji je počeo osmanlijskim napadom na Kretu u lipnju 1645. godine, ugrozio je opstanak svih

gradova mletačke Dalmacije. Vojne operacije vodile su se na širokom prostoru i uz upotrebu znatnih snaga s obje strane.¹⁰ To je vrijeme kad Venecija, uz snažnu inicijativu lokalnog stanovništva koje je izravno ugroženo osmanlijskim napadima, pristupa grozničavom ojačavanju postojećih utvrda i gradskih bedema u Dalmaciji, koje ubrzano prilagođava novom načinu ratovanja.¹¹ Već na Coronellijevoj grafici iz izolarija Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, Fortezze, della Dalmazia... vidljivi su neki nazivi za fortifikacijske elemente na tvrđavi sv. Mihovila koji jasno upućuju na poznate povijesne osobe u mletačkoj službi u doba Kandijskog rata: baruna Christoph Martina von Degenfelda i Camilla Gonzagu.¹² Na zapadnoj strani tvrđave sv. Mihovila na karti iz izolarija Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, Fortezze, della Dalmazia... u podzidu tvrđave nalaze se pozicije dviju topovskih bitnica pod nazivom *batteria* Barone i *batteria* Span. Na karti iz biblioteke Marciana, gledajući od zapada prema istoku, na toj se poziciji redom nalaze slova M, V, N i H. U legendi čitamo da je pod slovom M parapet koji još treba sagraditi (*parapetto che si deve fare*), pod slovom V je *batteria* Barone, pod slovom N je zid i parapet koji treba izgraditi (*mura e parapetto che si deve fare*) i pod slovom H *batteria* Span koju treba izgraditi (*batteria Span si deve fare*). Dakle, u doba kad karte nastaju, topovska bitnica Barone, očito nazvana po barunu Degenfeldu, kao i utvrda iznad Šibenika, već je izgrađena. Njezina se pozicija vrlo dobro vidi i na kasnijim kartografskim prikazima, posebice na prikazu Franje Zavorea iz 1798. godine i na austrijskoj vojno-topografskoj karti Šibenika iz 1854. godine (sl. 4 i 5). Ostaje pitanje je li topovska bitnica Span na višoj obrambenoj točki ikada sagrađena? Prema arhivskim fotografijama i prikazu konfiguracije terena na tom dijelu tvrđave, na karti iz 1854. godine, čini se da su

6. Arhivska fotografija tvrđave sv. Mihovila s pogledom na obrambene položaje u gradskom predjelu Crnica (fototeka Konzervatorskog odjela u Šibeniku)
Archival photo of St. Michael's Fortress with a view of defensive posts in the town area of Crnica (Photo Archive of the Conservation Department in Šibenik)

obavljeni svi radovi (nasipavanje) kako bi se na tom povišenom mjestu tik uz zapadni bedem tvrđave postavila topovska bitnica. Danas je taj prostor rekonstruktivnim zahvatom u podzidu tvrđave potpuno preoblikovan, tako da je bilo kakvo konzervatorsko i arheološko istraživanje onemogućeno.

Izvan prostora same tvrđave prema zapadu, Venecija je planirala premjestiti barutanu, kako se to vidi na kartografskim prikazima (slovo I u legendi karte iz biblioteke Marciana – *deposito della polvere che si deve fare*), a od kule u podzidu tvrđave tik uz dvoje bedeme trebalo je prema tzv. dolačkom bedemu, koji je štitio zapadnu varoš Šibenika (*Borgo del mar*), izgraditi traversu (slovo K u legendi karte iz biblioteke Marciana – *traversa di mura-gli da fare*).¹³ To je vjerojatno razlog zbog kojega je taj dio dolačkog bedema bio s unutarnje strane posebno ojačan kontraforima koji su na lukovima nosili šetnicu, slično kao bedemi nove utvrde (Niokastro) u grčkom Pilosu na jugozapadu Peleponeza. Od točke pretpostavljenog spoja traverse i dolačkog zida i dalje prema moru nema dodatnih ojačanja. Kako je upravo dio dolačkog bedema ojačan kontraforima između dva svjetska rata srušen i na tom su mjestu izgrađeni brojni stambeni objekti, to danas nije moguće bez arheoloških iskapanja utvrditi je li skladište baruta uopće bilo sagrađeno. Ni eventualni ostaci traverse nisu vidljivi nakon rekonstrukcije temelja poligonalne kule tik uz dvojne bedeme, iz koje je traversa trebala ići prema dolačkom bedemu. Na zapadnom dijelu tvrđave nalazi se još jedan važan detalj: izlazni put (*sortita*) koji štiti poligonalna kula daleko izvan tvrđave i koja je tu služila očito kao svojevrsni barbakan.¹⁴ Na obje karte (onoj iz Coronellijeva izolarija i biblioteke Marciana) glavni izlaz je ucrtan na pravom mjestu, gdje su i danas vidljivi ostaci vrata na početku nekadašnjeg dolačkog bedema odmah uz poligonalnu kulu – barbakan. Dalje put ide između dvije topovske bitnice (Barone i Span), što je jedini mogu-

ći prolaz u zapadnom podzidu tvrđave, a u tvrđavu ulazi na opisana vrata u južnom podzidu. Kulu-barbakan svakako nije moguće datirati prije uspostave mletačke vlasti u Šibeniku, iako ima pokušaja da se vrijeme gradnje odredi nešto ranije.¹⁵ Rasprava o tom problemu izlazi iz okvira ovog rada.

Odmah nakon dolaska u Dalmaciju, Camillo Gonzaga iz Zadra kreće u obilazak svih gradova da vidi stanje vojске i obrambenih bedema.¹⁶ Gonzagin rad na ojačavanju utvrda u Dalmaciji povezan je s velikim fortifikacijskim radovima generalnog providura Antonija Bernarda (1656. – 1660.).¹⁷ Gonzaga se spominje godine 1657. u Šibeniku gdje je imao nesuglasice s građanima pa je morao intervenirati sam providur Bernardo,¹⁸ a iz jednog mletačkog izvješća vidljivo je da se Gonzaga sprema napraviti neke polubastione u gradskom predjelu Crnica, sjeverozapadno od kaštela sv. Mihovila.¹⁹ O Gonzagininim aktivnostima u Šibeniku opširno piše i Onofrio del Campo koji s njim surađuje.²⁰ Na arhivskim fotografijama prije gradnje zgrade Burze rada (današnjeg Doma zdravlja) između dva svjetska rata vide se ostaci gradnje koja bi mogla biti fortifikacijske namjene (sl. 6), baš kao što je prikazano na austrijskoj vojno-topografskoj karti iz 1854. godine. Na kartama iz izolarija Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta, Fortezze, della Dalmazia... i na karti iz biblioteke Marciana, sjeverna *falsa bragha* (podzid) tvrđave ne završava na vanjskoj poligonalnoj kuli (svojevrsnom barbakanu) kao danas, nego se nastavlja prema fragmentu obrambenog zida koji bi trebao biti zid koji grade Gonzaga i Onofrio del Campo u formi polubastiona u šibenskom gradskom predjelu Crnice.

Tvrđava sv. Mihovila trebala je biti ojačana topovskim bitnicama i na istočnoj strani. Jedna je topovska bitnica pod nazivom *batteria* Gonzaga, po Camillu Gonzagi, bila izgrađena unutar same tvrđave, što se vidi na oba kartografska prikaza (slovo S u legendi karte iz biblioteke Marciana). Nije posve jasno kako je topovska bitnica bila postavljena, ali je moguće da se nalazila na drvenoj konstrukciji koja je u međuvremenu propala. Druga topovska bitnica, znakovita imena Cavaliere Madonina, sagrađena je na mjestu današnjeg gradskog groblja sv. Ane. Topovska bitnica podignuta je na nasutom zemljanom parapetu (slovo L u legendi iz biblioteke Marciana – *parapetto di terra che si deve fare*) koji je u 19. stoljeću građevinski iskorišten za gradnju tada suvremenoga gradskog groblja sv. Ane.

Umjesto zaključka

Nakon radikalnog konzervatorsko-restauratorskog zahvata završenog 2014. godine, koji po svemu pripada romantičarskim shvaćanjima ranog 19. stoljeća, a ne suvremenim postavkama zaštite spomenika, povijest tvrđave sv. Mihovila kao da je zaključena. Intervencije u strukturu i slojeve tvrđave toliko su duboke da onemogućavaju bilo kakvo dalj-

nje istraživanje, a kreativna konzervatorska interpretacija pomalo pretvara tvrđavu u taoca nove namjene. Štoviše, čini se da je uspostava nove namjene za fortifikacijske spomenike kulture jedna od najvećih kontroverzi konzervatorske prakse. U uvjetima pritjecanja znatnih sredstava iz europskih fondova postaje vrlo teško obraniti osnovne postulate službe zaštite spomenika i svesti suvremene intervencije u povijesno tkivo na razumnu mjeru. Određivanje prema tom problemu bit će možda najveći izazov konzervatorima i u budućnosti. Nova namjena pod svaku cijenu ili dostojanstveno propadanje arheološke ruševine pitanje je koje će još dugo opterećivati sve koji rade na

obnovi spomenika kulture. Prisjetimo se riječi glasovitog Johna Ruskina kojem konzervatori danas možda ponajviše duguju, a rijetko ga se sjete: “Do not let us talk then of restoration. The thing is a Lie from beginning to end. You may make a model of a building as you may of a corpse, and your model may have the shell of the old walls within it as your cast might have the skeleton, with what advantage I neither see nor care; but the old building is destroyed, and that more totally and mercilessly than if it had sunk into a heap of dust, or melted into a mass of clay: more has been gleaned out of desolated Nineveh than ever will be out of re-built Milan.”²¹ ■

Bilješke

- 1 O tvrđavi sv. Mihovila vidi kod: KRSTO STOŠIĆ, *Tvrđava sv. Mihovila* (rukopis u Muzeju grada Šibenika); JOSIP ČUZELA, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik, 2005.
- 2 ZLATKO GUNJAČA, O kontinuitetu naseljavanja na području Šibenika i najuže okolice, *Šibenik spomen zbornik o 900. obljetnici*, Šibenik, 1976., 29-58; ŽELJKO KRNČEVIĆ, Srednjovjekovna arheološka nalazišta na šibenskom području, *Područje Šibenske županije od pretpovijesti do srednjeg vijeka: Znanstveni skup Šibenik, 18. – 20. listopada 1995., Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 19.*, Zagreb, 1998., 215-216; ANTE UGLEŠIĆ, *Ranokršćanska arhitektura na području današnje Šibenske biskupije*, Drniš – Zadar, 2006., 34. Poglavlje u monografiji Josipa Čuzela o istraživačkim radovima na šibenskim fortifikacijama obuhvaća samo dvije stranice bez ilustracija i tehničke dokumentacije s istraživanja. Opisu istraživanja na tvrđavi sv. Mihovila posvećeno je samo nekoliko rečenica, a ponešto o konzervatorskim istraživanjima doznaje se u samom opisu tvrđave. Vidi: JOSIP ČUZELA, 2005., (bilj. 1), 22-23.
- 3 Taj izolarij je dio trećeg atlasa Venecije, nastao između 1688. i 1694. godine. O tome vidi: ANTE BLAČE, [Eastern Adriatic Forts in Vincenzo Maria Coronelli's Isolario Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta...](#), *Annales, Series Historia et Sociologia*, sv. 24, Koper, 2014., 240-241.
- 4 URL = <http://geoweb.venezia.sbn.it/cms/images/stories/MsGeo/10493.pdf>. (1. svibnja 2015.)
- 5 Grafička mapa na internetu se nalazi na adresi URL = http://iccuo1e.caspur.it/ms/internetCulturale.php?id=mag_GEO0014751&teca=GeoWeb++Marciana. (1. svibnja 2015.)
- 6 Biblioteka Marciana pripisala je Coronelliju samo manji broj karata u mapi.
- 7 O Coronellijevu životu i radu vidi ukratko na mrežnoj stranici Dizionario Biografico degli Italiani: http://www.treccani.it/enciclopedia/vincenzo-coronelli_%28Dizionario-Biografico%29/ (1. svibnja 2015.). O eksplozija-

ma barutane na tvrđavi sv. Mihovila kod: JOSIP ČUZELA, 2005., (bilj. 1), 42.

8 Vidi: ANTE BLAČE, 2014., (bilj. 3), 240.

9 JOSIP ČUZELA, 2005., (bilj. 1), 40.

10 Općenito o Kandijskom ratu: KENNETH M. SETTON, *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century*, Philadelphia, 1991., 104-243. O ratu na prostoru Dalmacije vidi novije kod: TEA MAYHEW, *Behind Zadar, Zara's Contado Between Ottoman and Venetian Rules 1645-1718* (doktorska disertacija), Padova, 2008., 17-37.

11 O sustavu i stanju obrane mletačkih posjeda vidi: BENJAMIN ARBEL, Venice's Maritime Empire in the Early Modern Period, *A Companion to Venetian History, 1400-1797*, Leiden – Boston, 2013., 198-210; uloga lokalnog stanovništva u podizanju fortifikacija najbolje se vidi na primjeru gradnje tvrđave sv. Ivana iznad Šibenika, što detaljno opisuje kroničar rata, šibenski povjesničar Franjo Difnik. (FRANJO DIFNIK, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, Split, 1986., 86.)

12 O Degenfeldovu životu i službi za Veneciju vidi kod: JOSEPH ANDREAS THÜRHEIM, *Christoph Martin Freiherr von Degenfeld General der Venezianer, General-Gouverneur von Dalmazien und Albanien und dessen Söhne (1600-1733)*, Wien, 1881., 1-59. Gonzaga i njegova uloga u obrani Dalmacije od Osmanlija još nisu dovoljno valorizirani u znanstvenoj literaturi, tako da se najviše oslanjamo na izvorne podatke Franje Difnika.

13 Dolački bedem kojim je zaštićen šibenski Borgo del Mar sagrađen je potkraj 16. stoljeća. Vidi: JOSIP ČUZELA, 2005., (bilj. 1), 45.

14 Čuzela pogrešno upotrebljava izraz barbakan za podzide tvrđave koji se s obzirom na nasuti prostor (*terrapien*) između njih i kurtina tvrđave mogu nazvati jedino *falsa bragha* (francuski *fausse-braye*) kako to stoji u legendi nacrta tvrđave sv. Mihovila iz biblioteke Marciana. JOSIP ČUZELA, 2005., (bilj. 1), 44. Kako funkcionira barbakan naj-

bolje se vidi na primjeru utvrde Carcassonne u Francuskoj. (Eugène Viollet-le-Duc, *An Essay on the Military Architecture of the Middle Ages*, Oxford – London, 1860., 56-57)

15 JOSIP ČUZELA 2005, (bilj. 1), 38. Čuzela grb iznad vrata u sjevernom bedemu tvrđave kojim se izlazi na kulu pripisuje trogirskoj obitelji Vituri, ali grb bi mogao biti jedna varijanta grba obitelji Grimani s dvije okomite grede. Vidi tu varijantu grba mletačke obitelji Grimani kod: VINCENZO CORONELLI, *Blasone Veneto*, Venezia, 1706., 49. U svakom slučaju, s obzirom na reljef mletačkog lava iznad grba napravljen od identičnog kamena, vrlo je vjerojatno da se radi o grbu venecijanskih plemićkih obitelji. Danas je grb teško pristupačan i izložen utjecaju vremena, tako da ga je teško odgonetnuti.

16 FRANJO DIFNIK, 1986., (bilj. 11), 241.

17 O programu providura Bernarda i Gonzaganim projektima na primjeru Splita, vidi kod: ARSEN DUPLANČIĆ, *Split-ske zidine u 17. i 18. stoljeću*, Zagreb, 2007., 13-14; ANDREJ ŽMEGAČ, *Bastioni jadranske Hrvatske*, Zagreb, 2009., 83-

89. O suradnji s Gonzagom opširno piše 20. svibnja 1660. mletačkom Senatu sam Antonio Bernardo nakon povratka s dužnosti generalnog providura Dalmacije i Albanije. (*Commissiones et relationes Venetae*, tomus VII, annorum 1621–1671, Zagreb, 1972., 129-141.)

18 FRANJO DIFNIK, 1986., (bilj. 11), 249. To je sam kraj Gonzagina života. Iste ili sljedeće godine umire u Splitu. Izvori se ne slažu o datumu smrti. Prema Difniku, Gonzaga je umro u Splitu u studenome 1657. godine (FRANJO DIFNIK, 1986., /bilj. 11/, 252), a prema Brussoniju iduće, 1658. godine. (GIROLAMO BRUSONI, *Historia dell'ultima guerra tra' Veneziani e Turchi* vol. II., Venezia, 1673, 48.)

19 ANDREJ ŽMEGAČ, 2009., (bilj. 17), 182.

20 *Tvrđavni spisi Onofrija del Campa. Traktati i memorabilije jednog kondotijera u Dalmaciji u doba Kandijskog rata*, Rijeka, 2003., 62

21 JOHN RUSKIN, *The Seven Lamps of Architecture*, New York, 1849., 162.

Abstract

Ivo Glavaš

ST. MICHAEL'S FORTRESS IN ŠIBENIK IN THE CANDIAN WAR

Our knowledge of St. Michael's Fortress in Šibenik largely concerns the Late Medieval and Early Modern Period. Neither archaeological nor conservation research provide information on the history of the fortress and the cultural layers in the period of firearm use. This particularly refers to the major and long-lasting Candian War (1649–1669) between Venice and the Ottomans. In this period, St. Michael's Fortress was significantly reinforced by the addition of cannon batteries in the east and the west, as can be seen in the isolario *Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Città, Fortezze della Dalmazia, Ed Altri Luoghi Dell' Istria, Quarner, Dalmazia, Albania, Epiro, e Livadia* drawn by the Venetian cartographer Vincenzo Coronelli between 1688 and 1694, and also on the map of the fortress with a caption that is kept in the National Library of St. Mark's and can also be attributed to Coronelli. The map had probably originated between two explosions of the gunpowder magazine (in 1663 and 1752) and provides plentiful information on the existence of fortification elements in the fortress that were lost for researchers following a radical restoration treatment. On the west side in the subwall of the fortress, there used to be two cannon batteries named Barone Battery and Span Battery, while on the east side of the fortress, new cannon positions can be discerned,

named Gonzaga Battery and Madonina Cavalier. Names of the cannon batteries can be related to the generals serving in the Venetian Army during the Candian War, Baron Christoph Martin von Degenfeld and Camillo Gonzaga. It is not known whether the Span Battery was ever used or how the Gonzaga Battery was mounted onto the fortress. The position of the Madonina Cavalier can today be identified on the embankment where the town cemetery of St. Anne was built. There were plans to relocate the gunpowder magazine outside the fortress toward the west, while a traverse was to be built from the tower in the fortress subwall adjacent to two ramparts and toward the so-called Dolac Rampart, wherefore this portion of the Dolac Rampart was from the inner side reinforced by buttresses whose arches carried the pathway. In the town area of Crnica, Camillo Gonzaga had built some fortification elements with Onofrio del Campo in 1657 that can be discerned from archival photographs of this area from between the two world wars.

KEYWORDS: *St. Michael's Fortress, National Library of St. Mark's, Coronelli, Candian War, Christoph Martin von Degenfeld, Camillo Gonzaga*